

Код приватних људи пак, и код својеволјних задруга, све се разноструко покушава, и код њих има небројено разноликих искустава. Држави остаје корисни делокруг, што се она гради средиштем, стичу ухваћени резултати небројених покушаја, да се одатле опет разлију у све удове народног тела. Држава, уместо, што не трпи ичије покушаје осим својих сопствених, треба да се брине да се свако ко покуша нешто, користи покушајима свих осталих људи.

Трећи и најважнији узрок, зашто треба да се ограничи мешање владе, јер су оне велике незгоде, које ничу отуда, када је власт превелика. Свака нова струка посла, којом се шири владин делокруг, умножава у једно владин уплив, на људске наде и бриге, а услед тога постаје вредни и слободољубиви део друштва све више и више скутоноша владин, или оне странке која тежи да дође на власт. Када би путеви, железнице, банке, обезбеђујућа друштва и акционарске задруге, свеучилишта и милостива заведења, листом спадала у делокруг владе; када би се још неко томе, оставило централној управи, све оно што управља данас општинска и месна управа; када би влада намештала чиновнике у сва ова разна предузећа; када би она и награђивала, и у чиновима узвишавала; то не би ни слободна штампа ни народно уређено законодавство, могло предухитрити, да је Енглеска или нека друга држава, слободна само по имену.

Што би вештије и згодније била удешена владина државна машина – што би целисходније биле установе, којима се придобијају најспособнији људи за управу, то би ово зло, све веће и веће било.

Недавно се предложило у Енглеској, да се сви они, који траже неко грађанско звање, подвргну испиту, да би се тиме добио избор способних и научених људи. Много се говорило и писало за овај предлог и против њега. Најважнији је разлог, кога су наводили противници то, што занимање сталног државног чиновника, не даје толико изгледа на награду и уважање, да би могао придобити најдаровитије људе, којима је боље у свом грађанском позиву, или у звањима друштва и других јавних тела. Не би смо се чудили, да су овај разлог навели пријатељи оног предлога, као одговор, на највећу тешкоћу њиховог предлога; али чудо нам је чути ово од противника. И што се овде наводи као приговор, то је баш обезбеђујућа одушка, предложеној установи. Када би се заиста, сви даровити људи у земљи, могли приморати, да буду владини чиновници, онда би нас такав предлог узнемирио. Када би сваки друштвени посао, за који се захтева промишљено учествовање и широки видокруг, био у рукама владе; када би се државна звања у опште попунила најврснијим људима; то би се сво више знање и све практичне вештине, (изузимајући шпекулативне) усредсредиле у једној многобројној бирократији а остали би је сматрали као меродавну у сваком питању; народ би очекивао од ње да му она пропише, шта треба да ради; вредни и даровити, изгледали би од ње, да их она прослави и узвиси. Честољубивим људима био би једини циљ да их приме у круг ове бирократије, и да се у њој све више и више узвишују. При оваквом систему, не само да је народ, који је ван чиновничког круга, услед тога, што нема искуства у пракси, неспособан да испита и ограничава бирократију у њеној радњи; него ако случај деспотије или природни разој народних установа, доведе на престо владаре, који желе реформе, не може се извести ни једна реформа, која је против интереса чиновништва. Пример оваквог жалосног стања, је руска царевина, као што то сведоче сви који то знају. И сам цар не може ништа против